

József Berghoffer

PRINOSI PROUČAVANJU FIJUMANSKOG DIJALEKTA (GRAMATIČKA RASPRAVA)¹

Naslov izvornika: Contributi allo studio del dialetto fiumano (Saggio grammaticale), Rijeka (Fiume) 1894.

Preveo i bilješku o piscu napisao: mr. Irvin Lukačić, Pedagoški fakultet, Rijeka, Ur.: 21. travnja 1992; UDK: 805.0-087-5 (487.13 Rijeka)

Stranice što slijede skroman su pokušaj sustavnoga opisa talijanskoga dijalekta grada Rijeka. Dobro znam da dvanaestogodišnji boravak na obali Kvarnera i učestali dodiri sa svim slojevima riječkoga pučanstva nisu baš posve dostatni da čitateljima predstave djelo koje bi bilo imuno od pogrešaka. Dapače, gotovo sam siguran da će ne samo jedan oblik koji sam ustanovio stari Fijumani raspoznati kao trijestinizam ili istrijanizam. Stoga su mi sve objektivne opservacije ili eventualne ispravke naročito dobrodošle i korisne u konačnoj redakciji mojih proučavanja koja se tiču ovoga predmeta.

Fonologija

U fijumanskome govoru samoglasnici **a**, **e**, **i**, **o**, **u** zvuče isto kao u talijanskom, izuzetak čini **e** ispred likvidnoga suglasnika **r**, koje zvuči mnogo otvorenije negoli talijansko **e** u jednakim okolnostima. Tako je, primjerice, u riječi *sera* izgovor spomenutog samoglasnika istovjetan mađarskome **e** u prvom slogu riječi *ember*; dok se **e** iste talijanske riječi u toskanskim ustima približava onome **è** u prvom slogu poznatoga uzvika *èljen*.

Fijumanski zvuk suglasnika **b**, **c** (grleno), **d**, **f**, **g** (grleno), **l**, **m**, **n**, **r**, **t**, **v**, **z** (meko i oštro) ne razlikuje se od zvuka onih koji se čuju u odnosnih talijanskih suglasnika. Palatalno **c** ne postoji u fijumanskom dijalektu, ono se sasvim miješa sa zvukom oštrog **z**, tako da po fijumanskome načinu izgovaranja **c** u riječi *cima* i **z** u riječi *zucchero* ne postoji razlika u artikulaciji, iz čega onda proizlazi da se u ortografiji pjesama složenih na fijumanskom (i tršćanskom) narječju palatalno **c** zamjenjuje oštrim **z**.

¹ Rasprava "Contributi allo studio del dialetto fiumano"/Saggio grammatcale di Gius. dr. Berghoffer/ objavljena je u godišnjaku Programma del Regio Ungarico Ginnasio Superiore di Stato in Fiume, pubblicato alla fine dell'anno scolastico 1893–94, Fiume 1894, Stabilimento Tipo-Litografico di Emidio Mohovich, str. 3–30. Rasprava je iste godine tiskana i kao posebno izdanje pod naslovom "Il Dialetto fiumano. Saggio grammaticale" (isti nakladnik).

Poznato je da u mletačkom dijalektu talijanskim fonetskim kompleksima *chi*, *cchi* odgovara jednostavno palatalno *c*, tako da talijansko *occhio* i *chiacchierare* u mletačkom odgovara *ocio* i *ciacerar*. U izgovoru ovih riječi fijumanski zvuk *c* osjetno se razlikuje od onoga u mletačkom. Fijumanski suglasnik u riječi može se po mađarskoj ortografiji transkribirati preko digrama slova *t y*, ili prema hrvatskom pravopisnom sustavu preko slova *ć*. Jedan drugi primjer možda će također bolje pojasniti spomenutu pojavu. Glagol *chiudere* izgovoren na mletački po mađarskom se može transkribirati kao *csúder*, u hrvatskom pak kao *čuder*; dok je isti glagol izgovoren po fijumanski moguće mađarski transkribirati sa *tjúdera* po hrvatski sa *čuder*. Ukratko, ovdje nemamo posla sa *c* nego s palatalnim *t*. Nema dvojbe da se u ovoj fonetskoj promjeni može raspoznati trag hrvatskoga utjecaja.

Palatalni suglasnik *g* u fijumanskom se dijalektu izgovara bilo kao *dj* ili pak kao poluvokal *j*; primjerice tal. *giorno* = fijum. *djorno* ili *jorno*; tal. *già* = fijum. *djà* ili *jà* itd. I ovaj se prijelaz može pripisati utjecaju hrvatskoga jezika. Poznato je da se berlinski izgovor *g* (juten Tach! umjesto guten Tag!) također pripisuje utjecaju onog slavenskoga dijalekta koji se prvotno govorio na području brandenburške Marke. Palatalno *g*, kojem bi se na temelju prethodno izloženog moglo osporiti postojanje u dijalektu našeg grada, unatoč svemu prilično je prisutno koliko na početku toliko i na kraju riječi; u oba slučaja to je neka vrsta ojačanja samoglasnika *I* u diftongu *ie*, primjerice, prilog *ieri* nerijetko se izgovara *geri* a imenica *moglie* obično se u izgovoru čuje *molge*.

Likvidni dental *n* u položaju na kraju riječi usljed krnjenja posljednjeg bezvučnog samoglasnika (npr. *el viñ*, *el pañ*, *boñ*, *la comuñ*) dobiva obilježje palatala koji smo u prethodnim primjerima obilježili s *ñ*, pripisujući, međutim, tom grafijskom znaku potpuno drugačije značenje od onoga kakvo ima u španjolskom jeziku. Zvuk toga finalnoga *ñ* prije podsjeća na njemački međuvokal *ng* u primjerima *hangen*, *bangen*, *springen* i *sprenge*.

Inicijalno *s* manje je silabično i nešto manje oštro od istog talijanskoga suglasnika i u fijumanskom izgovoru približava se dvostrukom slovu *sc*, što slijedi ispred *e* ili *i*. Isto se primjećuje s međuvokalnim *s*, kada on nije puka simplifikacija udvojenog *ss*, npr. *signor*, *sior*; *steso* (=stesso); *permeso* (=permesso) itd. itd.

Međuvokalno *s*, međutim, ne predstavlja pojednostavljeni oblik udvojenog *ss* (što se razabire u prethodnom slučaju), on se umekšava i poprima zvuk mađarskog ili hrvatskog *z*, npr. u riječima *rosa*, *riso*, *rosega*. Iznimno se može reći da izgovor *s* u riječi *cosa*, u kojem ovaj suglasnik, uza sve to što dolazi između dvaju samoglasnika, ne samo da ne gubi svoju oštrinu i piskavost, nego je dapače pojačava sve do podvostručenja, tako da se ovaj glas, posebno u funkciji upitne zamjenice, može grafički reproducirati udvojenim *ss*, npr. *cosa ti ciacoli? cosa ti credi?*

Izuzmemo li to jedinstveno odstupanje, fijumanski govor kao zajedničku crtu ima isto ono što je svojstveno i mletačkom dijalektu, koji voli pojednostavljivati udvojene talijanske suglasnike, npr. *tuto* (=tutto), *fato* (=fatto), *bruto* (=brutto), *neto* (=netto), *saco* (=sacco), *prezo* (=prezzo) itd. itd.

Nakon što smo razmotrili suglasnike u njihovim različitim pozicijama na početku, u sredini i na kraju riječi, sažmimo ih i klasificirajmo prema glasovnim organima koji sudjeluju u njihovu izgovoru i prema prirodi njihova zvuka u sljedeći

PREGLED SUGLASNIKA FIJUMANSKOG DIJALEKTA

Glasovne promjene

a) SAMOGLASNICI

Nasuprot talijanskom jeziku koji teži promjenama samoglasnika *a* i *e* ispred likvidnog suglasnika *r* (npr. *mangiare*, *mangerò*, *mangerebbe*), fijumanski govor zadržava izvorno *a*,

	eksplozivni	likvide	spiranti
usneni	b p	m	f v
grleni	c g q	-	-
zubni	d t	n	oštro s i z meko s i z
nepčani	dj tj g	ñ gn	j
jezični	-	r l	-

NB. Da bismo izbjegli zabunu, upozoravamo da se pod grlenim c i g podrazumijeva zvuk za znakove koji postoje u talijanskim riječima *casa, corna, curvo; gamba, gusto, gheto, ghigna*. Za nepčano g podrazumijeva se zvuk za znakove u dijalektalnim riječima *geri (=ieri)* i *molge (=moglie)*. Digrami *dj i tj* znače dijalektalni izgovor g i *chl* u talijanskim glagolima *giocare i chiudere*. Znak ñ označava zvuk istovremeno nepčan, nazalan i grlen finalnog n u dijalektalnim riječima *pian, bon, pan, melan*.

npr. *magnar, magnarò, magnaria*. U tvorbi npr. *vendarò, vendaria; credarò, credaria* itd. itd. Usporedi također *povaro, povareto*.

Bezvučni samoglasnici, među kojima naročito **a**, gube se na početku riječi. Primjeri jednostavne afereze su *spetar = aspettare, scoltar = ascoltare, sconder = ascondere, nanscondere, moroso = amoroso* itd. itd.

Sinkopa, odnosno, gubljenje samoglasnika u sredini riječi nema potvrde gdje postoji i u književnom jeziku (*sapere, saprò, avere, avrò*), dijalekt se ovdje uzdržava npr. *saver, savarò, gaver, gavarò*. Vrlo je učestala pojava apokope, odnosno gubljenja jednog ili više glasova na kraju riječi. Ovo se događa posebno u krajnjim samoglasnicima kojima prethode likvide **l, n, r**, npr. *fiol, vol, sol, fasiol; boñ, beñ, vieñ, pieñ, fieñ; profesor, pastor, dottor*. Međutim, kada likvidama prethode neki konsonanti, krajnji samoglasnik se ne gubi npr. *cornò, corlo*.

Umjesto talijanskog **u** u *punto, unto i lungo* u dijalektu, vjerojatno pod utjecajem susjednog **n**, pojavljuje se samoglasnik **o** u *ponto, onto i longo*.

Dvoglas *ie* u bezvučnom slogu nadomiješta se običnim **i**, npr. *diase, diseste, disdoto, disnove*.

b) SUGLASNICI

Opće pravilo, da se suglasnici izgovoreni istim glasovnim organom međusobno vrlo lako zamjenjuju, vrijedi isto tako i za talijanski dijalekt našega grada.

Usmeno **p** i **b** alterniraju u riječima *panca i banca, pala i bala*, **p** u talijanskome glagolu *sparare* umekšava se sa **b** u fijumanskom glagolu *sbarar*.

Umjesto talijanskog **p** susreće se dijalektalno **v**, npr. *coverzer (=coprire), coverto, coverta* itd. itd.

Oštro zubno **t** prelazi u meko **d** u glagolu *poder = tal. potere* i u participu perfekta svih glagola, npr. *patido, vendido, savudo, spetado, scoltado* itd. itd. Tendencija takova umekšavanja toliko je jaka da ovo intervokalno **d** potpuno nestaje ili uslijed krnjenja posljednjeg sloga ili uslijed sinkope, kao što će se vidjeti malo kasnije.

Osobina fijumanskoga, što vrijedi i za svaki drugi govor što potječe od mletačkoga dijalekta, jest pojednostavljenje udvojenih suglasnika. Talijansko *bb, cc, ff, ll, mm, nn, pp, rr, ss, tt, zz* odgovarat će, dakle, u fijumanskom jednostavnoj formi spomenutih suglasnika. Suvišno bi bilo navoditi primjere koji su toliko učestala pojava u riječima. O jedinom izuzetku (*cosa?*, emfatično *cossa?*) već smo raspravljali govoreći o međuvokalnom **a**.

Kada se nepčana likvida označena dvostrukim glasom *gn* nađe ispred zvučnog *l*, gubi svoj nepčani karakter i prelazi u *n*, npr. tal. *compegnia* = fijum. *compania*.

R koje prvotno postoji u obliku *-aio* (**ario*), kao što to pokazuje usporedni oblik *-aro*, u fijumanskom dijalektu pojavljuje se u obliku *-er*, npr. *becher*, *caligher*, *scovazer*, *noter* itd. Bilježi se samoglasnik *e* ispred *r* što u drugim slučajevima može stajati samo iza **a** (pogledati ono što se tiče promjena samoglasnika).

I u diftongu *ie* riječi *niente* umekšava **n** u *gn* rezultirajući oblikom *gnente*.

L prelazi u *r* u izrazu *el rosignol* = tal. *l'usignuolo*.

Zbog pozicije (metateze) suglasnika dobivamo *drento* = *dentro*, *finosomia* = *fisionomia*.

Afereza ili krnjenje početnoga sloga opaža se u *tondo* = *rotondo*, *scoder* = *riscuotere*, itd.

Sinkopa ili gubljenje suglasnika u sredini riječi bilježi se u *pare* = *padre*, *mare* = *madre*, *paron* = *padrone* i u množini participa perfekta, npr. *stai* i *stae*, *tjamai* i *tjamae* umjesto uobičajenih oblika: *stadi*, *stade*, *tjamadi*, *tjamade* itd. itd.

Primjeri apokope su krnje forme participa perfekta jednine: *spetà* = *spetado*, *vendù* = *vedendo*, *finì* = *finido*, *vegnù* = *vegnudo*. Umjesto talijanskog udvojenog oblika priloga negacije *no*, *non* u fijumanskom govoru pojavljuje se jedino *no* što se može objasniti samo apokopom oblika *non*.

Morfologija

Član

Neodređeni član *uno*, *una* ne razlikuje se oblikom od talijanskog neodređenog člana.

Određeni član u muškom rodu dobiva oblik *el* u jednini a i u množini ispred riječi koje počinju suglasnikom bez obzira na nečisto **a**.

Ispred riječi muškog i ženskog roda koje počinju samoglasnikom upotrebljavaju se apstrofirani oblici člana *l(o)*, *l(a)*.

Ženski oblik toga člana posve je jednak odgovarajućem obliku u književnom jeziku. Međutim, budući da fijumanski dijalekt pojednostavljuje udvojene suglasnike, samo se po sebi razumije da u svim takvim slučajevima, u kojima se kod određenog člana u književnom jeziku pojavljuje udvojeno *ll*, odnosi se dijalektalni oblici pojednostavljuju.

PREGLED ODREĐENIH ČLANOVA I ČLANSKIH PRIJEDLOGA U FIJUMANSKOM DIJALEKTU

-	el	l'	la	l'	i	le
a	al	-	ala	al'	ai	ale
de	dei	-	dela	del'	dei	dele
da	dai	-	dala	dal'	dai	dale
in	intel	-	intela	intel'	intei	intele
con	col	-	cola	col'	coi	cole
su	sul	-	sula	sul'	sui	sule

Opazaju se članski prijedlozi *intel*, *intela*, *intei*, *intele* koji proizlaze iz spoja oblika *int* = lat. *intus*, s članom

Imenica

Imenice fijumanskoga govora u pravilu su iste kao i talijanske. Stanovite anomalije, kao npr. *la lume, la sangue, la comun* temelje se na pogrešnoj analogiji i ispravljaju se malo-pomalo ustrajnim radom na pučkim školama.

Što se tiče tvorbe množine, vrijedi pravilo da se imenice muškoga roda oblikuju promjenom krnjega samoglasnika u *l*; imenice ženskoga roda na *a* imaju u množini *e*, imenice ženskoga roda na *o* imaju pak *l*.

Tamo gdje u talijanskom grleno *c* iz osnove imenice u množini prelazi u nepčano *c* (porco, porci), u fijumanskoj uporabi zadržava se grleno *c* također i u množini: *el porco i porchi*.

Imenice muškoga roda s onovom na *l, n, i, r*, kao i sve umanjenice na *ino* i uvećanice na *one*, izostavljaju krajnji samoglasnik u fijumanskoj porabi i tvore množinu dodajući osnovi *l* npr. *el porton, i portoni, el dottor, i dottori, el boton, i botoni, el casin, i casini* itd. itd. U izgovoru finalnog *n* susrećemo ono što smo već izložili u fonologiji.

Pridjev

Pridjevi muškoga roda koji završavaju na *o* tvore oblik ženskoga roda na *a* npr. *bianco, bianca; nero, nera; djalo, djala* odnosno *jalo, jala*.

Pridjevi što završavaju na *a* imaju oblik množine na *l* npr. *verde, verdi*.

Pridjevu *grande* koji je u talijanskome jeziku općega roda, u fijumanskom dijalektu odgovara *grando* za muški rod i *granda* za ženski rod.

Pridjevi čiji korijen svršava na *u* ne koriste krajnji samoglasnik npr. *bon, comun, pien* itd. itd.

Komparacija se pridjeva vrši prema pravilima koja važe i u talijanskom jeziku. Anomalije koje u talijanskome pokazuju pridjevi *buono, cattivo, grande, piccolo* itd. ne susreću se u govoru Rijeke. Komparativ ovih pridjeva glasi stoga: *più cattivo, più grande, più piccolo* itd. itd.

Komparativ *mejo* i *pejo* koji potječu od priložnih oblika tal. *meglio* i *peggio*, u fijumanskome se govoru koriste isto kao predikativni pridjevi, npr. *quel omo là xè el pejo de tuti*.

Broj

Odstupanja od uobičajene talijanske uporabe mogu se zapaziti jedino u obliku glavnih brojeva, a to su sljedeći:

1	Uno, un, una	16	sedese
2	dò	17	disisete
3	tre	18	disioto
4	quatro	19	disnove
5	zinque	20	venti, vinti
6	sei (sie)	30	trenta
7	sete	40	quaranta
8	oto	40	quaranta
9	nove	50	zinquanta
10	diese	60	sesanta
11	undese	70	setanta
12	dodese	80	otanta
13	tredese	90	novanta
14	quatrodese	100	zento
15	quindese	2000	domila itd. itd.

Među zbirnim se imenicama opažaju oblici *un per* (un pajo), *terzina*, *quartina*, *zinquina*, *dezina* (s oštrim z) *dozena* (s mekim z).

Zbirni pridjevi i ostale vrste brojeva ne pokazuju dijalektalnih osobitosti.

Zamjenice

1. *Osobne zamjenice*. Oblici osobnih zamjenica popisani su u sljedećem pregledu:

JEDNINA				
	nominativ	genitiv	dativ	akuzativ
1.lice	mi...	de mi	a mi	me
2.lice	ti...	de ti	a ti	te
3.lice	el, lu, el, lu'l, lu, ela, la	de lu, de ela	ghe	lu, la, se
MNOŽINA				
1.lice	noi altri, noi altre	de noi altri	a noi altri	ne
2.lice	voi altri, voi altre (vualtri, vualtre)	de voi altri	a voi altri	ve
3.lice	i, lori i, le	de lori	a lori, ghe	li, le, se

2. *Posvojne zamjenice* očituju se u sljedećim oblicima:

JEDNINA			
Jedinstvo posjeda	{	1. lice: mio, mia 2. lice: to 3. lice: so	} za oba roda
Mnogostrukost posjeda	{	1. lice: mii, mie 2. lice: tui, tue 3. lice: sui, sue	
MNOŽINA			
		nostro, nostra vostro, vostra loro nostri, nostre vostri, vostre sui, sue	

N.B. *To* i *so* u upotrebi alterniraju s odnosnim književnim oblicima *tuo*, *tua*; *suo*, *sua*.

3. *Pokazne zamjenice* koje se rabe u fjumanskom dijalektu jesu: *questo*, *quelo*, *steso* ili *isteso* (oba oblika s oštrim *s* između dva samoglasnika), *tal(e)*, *tanto* s odnosnim oblicima ženskog roda i množine koji se ne razlikuju od onih u talijanskom jeziku.

Questo, *questa* često se koriste s krnjim početnim slogom (afereza) u proklitičkim oblicima *sto*, *sta*.

4. Među *neodređenim zamjenicama* upotrebljavaju se: *uno*, *nisun*, *zerto*, *altro*, *qualche*, *qualchedun*, *ogni*, *ognidun*, *qualunque*.

5. *Upitne zamjenice* fjumanskog dijalekta jesu: *chi*, *che cosa*, *quanto*, *qual*; ova posljednja poput pridjeva *grando*, *granda* koristi se s dva dočетка: *qualo*, *quala*.

6. Različitim oblicima *odnosnih zamjenica* u talijanskom odgovara jedino *che*. Onda kada talijanski umjesto pokazne zamjenice koja slijedi odmah iza odnosne zamjenice rabi jedino

upitnu zamjenicu, fijumanski ovdje rado stavlja iza toga posljednjeg još odnosno *che*; npr. rečenica *Chi (=colui che) schernische lo zoppo, dev' essere dritto* u fijumanskom govoru izgleda: *Chi che burla el zoppo* itd. itd.

7. *Povratne zamjenice* fijumanskoga govora jesu akuzativi dotičnih lica osobne zamjenice: *me, te, se, ne, ve, se*, uz napomenu da se umjesto *me, te, ne, ve* upotrebljava po hrvatskom običaju i *se*.

Glagoli

U fijumanskom postoji sedam glagolskih vremena: prezent, imperfekt, perfekt, pluskvamperfekt, futur i futur drugi. U usporedbi s vremenima u talijanskom nedostaje samo historijski perfekt.

Kao i u talijanskom postoje četiri glagolska vida: indikativ, konjunktiv, imperativ i kondicional.

U infinitivu glagoli fijumanskoga govora imaju tri nastavka, *ar, er i r*: razlikuju se od dotičnih talijanskih oblika jedino po okrnjenju (apokopi) krajnjega samoglasnika.

N.B. Infinitivi glagola *vedere* i *persuadere*, koji su u talijanskom naglašeni na pret-posljednjem slogu, prema fijumanskom izgovoru prenose zvučni naglasak na prethodni slog. Kazat će se, dakle, *veder, persuader*.

KONJUGACIJA POMOĆNIH GLAGOLA AVER ILI GAVER I ESER

Indikativ

		PREZENT			
jedm.	1. mi go		son		
	2. ti, ti ti ga		xè (son)		
	3. el, lu el, lu 'l, lu ga		xè		
množ.	1. noi altri gavemo		semo		
	2. voi altri gavè		sè		
	3. i, lori i ga		xè		
		IMPERFEKT			
jedm.	1. gavevo		ero		
	2. gavevi		eri		
	3. gaveva		era		
množ.	1. gavevimo		erimo		
	2. gavevi		eri		
	3. gaveva		era		
		PERFEKT			
jedm.	1. go	}	son	}	} sta ili stado stada
	2. ga		xè (son)		
	3. ga		xè		
množ.	1. gavemo	} avu ili avudo	semo	}	} stai, stadi, stae, stade
	2. gavè		sè		
	3. ga		xè		
		PLUSKVAMPERFEKT			
jedm.	1. gavevo	}	era	}	} stà, stado, stada
	2. gavevi		eri		
	3. gaveva		era		
množ.	1. gavevimo	} avu, avudo	erimo	}	} stai, stadi, stae, stadi
	2. gavevi		eri		
	3. gaveva		era		

		FUTUR			
jedn.	1. gavarò 2. gavarò 3. gavarò	sarò sarà sarà	množ.	1. gavaremo 2. gavarè 3. gavarà	saremo sarè sarà
		FUTUR DRUGI			
jedn.	1. gavarò 2. gavarà 3. gavarà	} avu, avudo		sarò sarà sarà	} stà, stado, stada
množ.	1. gavaremo 2. gavarè 3. gavarà			saremo sarè sarà	
<i>Konjunktiv</i>					
		PREZENT			
jedn.	1. gabia, gabi 2. gabi 3. gabia, gabi			che mi sia che ti sii ch' ei sia	
množ.	1. gavemo 2. gavè 3. gabia, gabi			che noi altri semo che voi altri sè che lori sia	
		IMPERFEKT			
jedn.	1. gavesi 2. gavesi 3. gavesi			fosi fosi fose	
množ.	1. gavesimo 2. gavesi 3. gavesi			fosimo fosi fose	
		PERFEKT			
jedn.	1. gabi(a) 2. gabi 3. gabi(a)	} avu, avudo		sia sii sia	} sta, stado, stada
množ.	1. gavemo 2. gavè 3. gabi(a)			semo sè sia	
		PLUSKVAMPERFEKT			
jedn.	1. gavesi 2. gavesi 3. gavesi	} avu, avudo		fosi fosi fose	} sta, stado, stada
množ.	1. gavesmo 2. gavesi 3. gavesi			fosimo fosi fose	

Futur i futur drugi, kao i u talijanskom, nedostaju u fjumanskom govoru u konjunktivnim oblicima.

Za *imperativ* fjumanski dijalekt koristi se istovjetnim oblicima glagola *star* koji se, međutim, može razumijeti i kao pomoćni glagol.

Kondicional

		PREZENT		
jedn.	1. gavario 2. gavaresi 3. gavarìa		sario saresi saria	
množ.	1. gavaresimo 2. gavaresi 3. gavarìa		saresimo saresi saria	
		PERFEKT		
jedn.	1. gavario 2. gavaresi 3. gavarìa	} avù, avudo	sario saresi saria	} stà, stado, stada
množ.	1. gavaresimo 2. gavaresi 3. gavarìa		saresimo saresi saria	

Infinitiv

	PREZENT	
gaver		eser
	PERFEKT	
gaver avù, avudo		eser stà, stado

Gerundiv

	PREZENT	
avendo		esendo
	PERFEKT	
avendo avù, avudo		esendo stà, stado

KONJUGACIJA GLAGOLA STAR

Indikativ

Konjunktiv

		PREZENT		
jedn.	1. stago, sto 2. sta 3. sta		jedn.	stago (stia) stagi staga (stia)
množ.	1. stemo 2. stè 3. sta		množ.	stemo stè staga (stia)
		IMPERFEKT		
jedn.	1. stavo 2. stavi 3. stava	množ.	1. stavimo 2. stavi 3. stava	jedn. stasi stasi stase
				množ. stasimo stasi stase
		PERFEKT		
jedn.	1. son 2. xè (son) 3. xè	} stà, stado stada	sia sii sia	} stà, stado, stada

množ.	1. semo 2. sè 3. xe	} stai, stadi, stae, stade	semo sè sia	} stai, stadi, stadi, stade
<i>Indikativ</i>		<i>Konjunktiv</i>		
PLUSKVAMPERFEKT				
jedn.	1. era 2. eri 3. era	} stà, stado, stada	fosi fosi fose	} stà, stado, stada
množ.	1. erimo 2. eri 3. era	} stai, stade, stadi, stade	fosi fosi fose	} stai, stade, stae, stade
FUTUR				
jedn.	1. starò 2. starà 3. starà		množ.	1. staremo 2. starè 3. starà
FUTUR DRUGI				
Kao i isto vrijeme pomoćnog glagola <i>eser</i> .				
<i>Kondicional</i>				
PREZENT				
jedn.	1. starlo, staria 2. staresi 3. staria		množ.	1. staresimo 2. staresi 3. staria
PERFEKT				
Kao i odgovarajući oblici pomoćnog glagola <i>eser</i> .				
INFINITIV				
PREZENT		PERFEKT		
star		eser, stà, stado		
GERUNDIV				
PREZENT		PERFEKT		
stando		esendo, stà, stado		
Gotovo su posve analogni oblici glagola s osnovom na suglasnik <i>dar</i> .				
<i>Indikativ</i>		<i>Konjunktiv</i>		
PREZENT				
jedn.	1. mi do 2. ti da 3. el da		che mi dago che ti daghi che el daga	
množ.	1. noi altri demo 2. voi altri dè 3. i da		che noi altri demo che voi altri dè che che i daga	

		IMPERFEKT			
jedn.	1. davo 2. davi 3. dava			jedn.	1. dasi 2. dasi 3. dase
množ.	1. davimo 2. davi 3. dava			množ.	1. dasimo 2. dasi 3. dase
<i>Indikativ</i>			<i>Konjunktiv</i>		
		PERFEKT			
jedn.	1. go 2. ga 3. ga	} dà, dado		} gabi(a) gabi gabi(a) gavimo gavè gabi(a)	} da, dado
množ.	1. gavemo 2. gavè 3. ga				
		PLUSKVAMPERFEKT			
jedn.	1. gavevo 2. gavevi 3. gaveva	} da, dado		} gavesi gavesi gavese gavesimo gavesi gavese	} dà, dado
množ.	1. gavevimo 2. gavevi 3. gaveva				
		FUTUR			
jedn.	1. darò 2. darà 3. darà				
množ.	1. daremo 2. darè 3. darà				nedostaje
		FUTUR DRUGI			
jedn.	1. gavarò 2. gavarà 3. gavarà	} da, dado			nedostaje
množ.	1. gavaremo 2. gavarè 3. gavarà				
		IMPERATIV			
jedn.	2. da			množ.	2. dè
		KONDICIONAL			
jedn.	PREZENT 1. dario 2. daresi 3. daria			PERFEKT gavario gavaresi gavaria gavaresimo gavaresi gavaria	} dà, dado
množ.	1. daresimo 2. daresi 3. daria				

PREZENT dar	INFINITIV	PERFEKT gaver dà, dado
PREZENT dando	GERUNDIV	PERFEKT avendo dà, dado

OBRAZAC KONJUGACIJE PRAVLNIH GLAGOLA
SPETAR, VENDER, SENTIR

a) *Indikativ*

			PREZENT	
jedn.	1. speto		vendo	sentò
	2. speti		vendi	senti
	3. speta		vende	sente
množ.	1. spetemo		vendemo	sentimo
	2. spetè		vendè	senti
	3. speta		vende	sente
			IMPERFEKT	
jedn.	1. spetavo		vendevo	sentivo
	2. spetavi		vendevi	sentivi
	3. spetava		vendeve	sentiva
množ.	1. spetavimo		vendevimo	sentivimo
	2. spetavi		vendeve	sentivi
	3. spetava		vendeve	sentiva
			PERFEKT	
jedn.	1. go	spetà, spetado	vendù, vendudo	senti, sentido
	2. ga	spetà, spetado	vendù, vendudo	senti, sentido
	3. ga	spetà, spetado	vendù, vendudo	senti, sentido
množ.	1. gavemo	spetà, spetado	vendù, vendudo	senti, sentido
	2. gavè	spetà, spetado	vendù, vendudo	senti, sentido
	3. ga	spetà, spetado	vendù, vendudo	senti, sentido
			PLUSKVAMPERFEKT	
jed.	1. gavevo	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido
	2. gavevi	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido
	3. gaveva	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido
množ.	1. gavevimo	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido
	2. gavevi	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido
	3. gaveva	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido
			FUTUR	
jedn.	1. spetarò		venderò	sentirò
	2. spetarà		venderà	sentirà
	3. spetarà		venderà	sentirà
množ.	1. spetaremo		venderemo	sentiremo
	2. spetarè		venderè	sentirè
	3. spetarà		venderà	sentirà

FUTUR DRUGI				
jedm.	1. gavarò	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido
	2. gavarà	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido
	3. gavarà	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido
množ.	1. gavarèmo	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido
	2. gavarè	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido
	3. gavarà	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido

b) Konjunktiv

PREZENT				
jedm.	1. speto		vendo	sento
	2. speti		vendi	senti
	3. speti		vendi	senti
množ.	1. spetemo		vendemo	sentimo
	2. spetà		vendè	senti
	3. speti		vendi	senti
IMPERFEKT				
jedm.	1. spetasi		vendesì	sentisi
	2. spetasi		vendese	sentisi
	3. spetase		vendese	sentise
množ.	1. spetasimo		vendesimo	sentisimo
	2. spetasi		vendesì	sentisi
	3. spetese		vendese	sentise
PERFEKT				
jedm.	1. gabia	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido
	2. gabi	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido
	3. gabia	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido
množ.	1. gavemo	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido
	2. gavè	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido
	3. gabia	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido
PLUSKVAMPERFEKT				
jedm.	1. gavesi	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido
	2. gavesi	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido
	3. gavese	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido
množ.	1. gavesimo	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido
	2. gavesi	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido
	3. gavese	spetà, spetado	vendù, vendendo	senti, sentido

FUTUR I FUTUR DRUGI nedostaju.

c) Imperativ

jedm.	2. speta	vendi	senti
množ.	2. spetà	vendè	senti

d) Kondicional

PREZENT			
jedm.	1. spetario	vendarìo	sentirìo
	2. speteresi (spetario)	venderesi (venderìo)	sentiresi (sentirìo)
	3. spetaria	venderìa	sentirìa

	množ.	1. spetarisimo		venderesimo		sentiresimo
		2. spetaresi		venderesi		sentiresi
		3. spetaria		venderia		sentiria
				PERFEKT		
jedn.	1. gavarío	spetà, spetado		vendù, vendudo		sentì, sentido
	2. gavaresi	spetà, spetado		vendù, vendudo		sentì, sentido
	3. gavarìa	spetà, spetado		vendù, vendudo		sentì, sentido
množ.	1. gavaresimo	spetà, spetado		vendù, vendudo		sentì, sentido
	2. gavaresi	spetà, spetado		vendù, vendudo		sentì, sentido
	3. gavarìa	spetà, spetado		vendù, vendudo		sentì, sentido

Infinitiv

PREZENT

spetar - vender - sentir

PERFEKT

gaver spetà, spetado - vendù, vendudo - sentì, sentido

f) Gerundiv

PREZENT

spetando - vendendo - sentindo

PERFEKT

avenno spetà, spetado - vendù, vendendo - sentì, sentido

OBRAZAC KONJUGACIJE REFLEKSIVNOG GLAGOLA

*Indikativ**Konjunktiv*

		PREZENT	
jedn.	1. mi me (se) diverto		che mi me (se) diverto
	2. ti te (se) diverti		che ti te (se) diverti
	3. el se divertiva		ch' el se diverti
mn.	1. noi altri se divertimo		che noi altri se divertimo
	2. voi altri se divertì		che voi altri se divertì
	3. lori i se diverte		che lori i se diverti

*Indikativ**Konjunktiv*

		IMPERFEKT	
jed.	1. mi me (se) divertivo		mi me (se) divertisi
	2. ti te (se) divertivi		ti te (se) divertisi
	3. el se divertiva		lu el se divertese
množ.	1. noi altri se divertivimo		noi altri se divertisimo
	2. voi altri se divertivi		voi altri se divertisi
	3. lori i se divertiva		lori i se divertise

		PERFEKT		
jedn.	1. mi me go 2. ti te ga 3. el se ga	}	divertì	Kao u indikativu
množ.	1. noi altri se gavemo 2. vu altri se gavè 3. lori i se ga		divertido	
		PLUSKVAMPERFEKT		
jedn.	1. mi me (se) gavevo 2. ti te (se) gavevi 3. el (se) gaveva	}	divertì	Kao u indikativu
množ.	1. noi altri se gavesimo 2. voi altri se gavesi 3. lori i se gaveva		divertido	
		FUTUR		
jedn.	1. mi me (se) divertirò 2. ti te (se) divertirà 3. el se divertirà	}		nedostaje
množ.	1. noi altri se divertiremo 2. voi altri se divertirà 3. lori i se divertirà			
		FUTUR DRUGI		
jedn.	1. mi me (se) gavarò 2. ti te (se) gavarà 3. el se gavarà	}	divertì	nedostaje
množ.	1. noi altri se gavaremo 2. voi altri se gavarè 3. lori i se gavarà		divertido	
		IMPERATIV		
jedn.	2. divèrtite		množ.	2. divertire
		KONDITIONAL		
	PREZENT		PERFEKT	
jedn.	1. mi me (se) divertirio 2. ti te (se) divertiresi 3. el se divertiria	}	mi me gavarìo ti te gavaresi el se gavarìa	diverti divertido
množ.	1. noi altri se divitiresimo 2. voi altri se divertiresi 3. lori i se divertiria		noi altri se gavaresimo voi altri se gavaresi lori i se gavarìa	
		INFINITIV		
	PREZENT		PERFEKT	
	divertirse		gaversi divertì, divertido	
		GERUNDIV		
	PREZENT		PERFEKT	
	divertendo se		avendose divertì, divertido	

KONJUGACIJA NEPRAVILNIH GLAGOLA

Ograničit ćemo se na popis onih oblika koji se razlikuju od dotičnih vremena i vidova triju glagola *spetar*, *vender* i *sentir*.

Glagol *far* u indikativu prezenta spreže se: jed. *mi fazo*, 2. *ti fa*, 3. *el fa*; mn. *noi femo*, 2. *voi fè*, 3. *i fa*. U konjunktivu istoga vremena imat će oblike: jed. 1. *che mi fazo*, 2. *che ti fazi*, 3. *ch' el fazi*; mn. 1. *che noi altri femo*, 2. *che voi altri fè*, 3. *che lori i fazi*. Particip perfekta zvučat će *fato* i tvorit će perfekt, pluskvamperfekt i futur drugi s dotičnim pomoćnim oblicima *gaver*. Imperativ: jed. 2. *fa*, mn. 2. *fè*. Kondicional prezenta: jed. 1. *mi fario*, 2. *ti faresi*, 3. *el faria*; mn. 1. *noi altri faresimo*, 2. *voi altri faresi*; 3. *lori i faria*.

Saver. - Indikativ prezenta: jed. 1. *mi so*, 2. *ti sa*, 3. *el sa*; mn. 1. *noi altri savemo*, 2. *voi altri savè*, 3. *lori i sa*. U konjunktivu se upotrebljavaju oblici indikativa ili oblik *sapia*, koji, međutim otkriva književno porijeklo.

Particip perfekta: *savù*, *savudo* koji tvori vremena sastavljena s pomoćnim *gaver*.

Futur: jed. 1. *mi savari*, 2. *ti savarà*, 3. *el savarà*; mn. 1. *n. a. savaremo*, 2. *v. a. savarè*, 3. *l. i savarà*.

Kondicional prezenta: jed. 1. *mi savaria*, 2. *ti savaresi*, 3. *el savaria*; mn. 1. *noi altri savaresimo*, 2. *voi altri savaresi*, 3. *i savaria*.

Venir ili *vegnir*. - Indikativ prezenta: jed. 1. *mi vengo* ili *vegno*, 2. *ti vien*, 3. *el vien*; mn. 1. *noi altri venimo*, 2. *voi altri veni*, 3. *lori i vien*. Konjunktiv istoga vremena: jed. 1. *che mi vengo*, 2. *che ti venghi*, 3. *ch' el venghi*; mn. 1. *che noi altri venimo*, 2. *che voi altri veni*, 3. *che lori i venghi*. Particip perfekta: *vegnù*, *vegnudo*, ili *venù*, *venudo*.

Futur: jed. 1. *mi vegnirò*, 2. *ti vegnirà*, 3. *el vegnirà*; mn. 1. *noi altri vegniremo*, 2. *voi altri vegnirè*, 3. *lori i vegnirà*. Kondicional prezenta: jed. 1. *mi vegniria*, 2. *ti vegniresi*, 3. *el vegniria*; mn. 1. *noi altri vegniresimo*, 2. *voi altri vegniresi*, 3. *lori i vegniria*. Poptuno je identična konjugacija glagola *tenir* ili *tegnir*.

Voler. - Ind. prezenta: jed. 1. *mi vojo*, 2. *ti vol*, 3. *el vol*; mn. 1. *noi altri volemo*, 2. *voi altri volè*, 3. *lori i vol*. Konjunktiv nedostaje. Particip perfekta: *volù*, *voludo*, *volsù*, *volsudo*; *vossù*, *vossudo*. Futur: jed. 1. *mi volerò*, 2. *ti volerà*, 3. *el volerà*; mn. 1. *noi altri voleremo*, 2. *voi altri volerè*, 3. *lori i volera*. Kondicional prezenta: jed. 1. *mi voria*, 2. *ti voresi*, 3. *el voria*; mn. 1. *noi altri voresimo*, 2. *voi altri voresi*, 3. *loro i voria*.

Tjor. - Indikativ prezenta jed. 1. *mi tjogo*, 2. *ti tjol*, 3. *el tjol*; mn. 1. *n. a. tjolemo*, 2. *v. a. tjolè*, 3. *l. i tjol*. Konjunktiv prezenta jed. 1. *che mi tjogo*, 2. *che ti tjogi*, 3. *ch' el tjoga*; mn. 1. *che n. a. tjolemo*, 2. *che v. a. tjolè*, 3. *che i tjoga*. Parf. perf. *tjolto*. Futur: 1. *tjolerò* itd. Kondic. prezenta jed. 1. *tjorio*, 2. *tjoresi*, 3. *tjoria*; mn. 1. *tjoresimo*, 2. *tjoresi*, 3. *tjoria*.

Poter, *poder*. Ind. prezenta: jed. 1. *mi poso*, 2. *ti pol*, 3. *el pol*; mn. 1. *noi altri potemo* (*podemo*), 2. *voi altri potè* (*podè*), 3. *i pol*. Za konjunktiv prezenta koriste se oblici indikativa. Particip perfekta: *potù*, *potudo*; *podù*, *podudo* ne izgovara se zbog eufonijskih razloga.

Futur: jed. 1. *mi poderò*, 2. *ti podera*, 3. *el poderà*; mn. 1. *noi altri poderemo*, 2. *voi altri podere*, 3. *i poderà*. Kond. prezenta: jed. 1. *mi poderio*, 2. *ti poderesi*, 3. *el poderia*; mn. 1. *poderesimo*, 2. *poderesi*, 3. *poderia*.

Dir. - Ind. prezenta: jed. 1. *mi digo*, 2. *ti disi*, 3. *el dise*; mn. 1. *noi altri disemo*, 2. *voi altri disè*; 3. *i dise*. Konjunktiv prezenta: jed. 1. *che mi digo*, 2. *che ti dighi*, 3. *ch' el dighi* (*diga*); mn. 1. *che noi altri disemo*, 2. *che voi altri disè*, 3. *che i digha* (*diga*). Imperfekt: jed. 1. *disevo*, 2. *disevi*, itd. Part. perf. *deto*. Oblik *dito* je, čini se, trijestinizam. Kondicional: jed. 1. *dirio*, 2. *dirisi*, 3. *diria*; mn. 1. *diresimo*, 2. *dirisi*, 3. *diria*. Imperativ jed. 2. *disi*, mn. 2. *disè*.

Glagol koji se tvori s više osnova kao *eser*, *poter* i također *andar*. Ind. prezenta: jed. 1. *vado*, 2. *va*, 3. *va*; mn. 1. *andemo*, 2. *andè*, 3. *va*. Konjunktiv prezenta: jed. 1. *vado*, 2. *vadi*, 3. *vadi*; mn. 1. *andemo*, 2. *andè*, 3. *vadi*. Imperfekt: jed. 1. *andavo*, 2. *andavi*, 3. *andava*; mn. 1. *andavimo*, itd. Part. perfekta *andà*, *andado*.

Futur: jed. 1. *andrò*, 2. *andarà*, 3. *andarà*; mn. 1. *anderemo*, 2. *andarè*, 3. *andarà*.
Kondic. jedn. 1. *andario*, 2. *andaresi*, 3. *andaria*; mn. 1. *andaresimo*, 2. *andaresi*, 3. *andaria*.
Imperativ: jed. 2. *va*; mn. 2. *andè*.

OPAŽANJA UZ KONJUGACIJU GLAGOLA

1. Može se reći da je najneobičniji oblik prvog lica pomoćnog glagola *eser* u indikativnom vidu sadašnjeg vremena sa značenjem drugoga lica, npr. *ti son = ti xè*. Vjerujemo da je uputnije postaviti ga u zagradu, premda mu se ne može poreći učestalost upotrebe.

2. Poznata je čvrsta upornost pravog fijumanskog žiteljstva protiv najezde stanovitih trijestinazama. Neosporno je da u trijestinskom dijalektu između drugog i trećeg lica jednine (sadašnje vrijeme) glagola na *er* ne postoji razlika; pa se govori bez razlike *ti cori*, *ti credi*, *ti vedi*, *e lu ei cori*, *credi*, *vedi*.

Takav provincijalizam nije zabilježen kao fijumanski među dotičnim paradigmama, budući da još uvijek žive mnogi stanovnici ovoga grada koji se sjećaju vremena u kojima je ovakova forma na našim obalama bila potpuno nepoznata.

3. vrlo je raširena pojava zamjene konjunktiva imperfekta s kondicionalnom prezenta, npr.: se non *sario* malado, *andario* pasejar itd. itd.

4. Konjunktiv prezenta pomoćnog glagola *gaver* vrlo se rijetko upotrebljava. Oblici *gabia*, *gabi* ili *abia* odmah otkrivaju književno porijeklo. Umjesto njih se po običaju zamjenjuju dotični oblici indikativa.

5. Moguće je da je dočetak na *o* u prvom licu jednine indikativa (sadašnje vrijeme) izazvan praktičnom potrebom razlikovanja prvog od trećeg lica, zbog analognih razloga u indikativu imperfekta i kondicionalnu prezentu prvo lice isto tako završava s *o*, npr. *spetavo*, *spetario*; *vendevo*, *vendario*; *sentivo*, *sentirio*. Uostalom, u kondicionalu prvoga lica opaža se i dočetak na *a*: *spetaria*, *venderia*, *sentiria* itd. itd.

6. Krnji završeci bilježe se u drugom licu množine indikativa prezenta, u analognom licu imperativa i participu prošlom, npr. *spetà*, *vendè*, *sentì*, *volè*, *podè*, *savè*; *spetà*, *vendù*, *sentì*, *vossù*, *savù* itd.

7. Particip prezenta pokazuje ili krnje oblike poput: *spetà*, *vendù*, *sentì*; ili umekšane oblike uslijed umekšavanja izvornoga *t* u *d* kao: *spetado*, *vendudo*, *sentido*. U množini mu se pridružuje i treća varijanta zbog gubitka međuvokalnog *de*: *stai*, *stae*, *spetai*, *spetae*; *tjamai*, *tjamae*, itd.

8. Nepoznata je identifikacija trećeg lica jednine s trećim licem množine u svim vremenima i vidovima. Analogija dvaju oblika samo je prividna i uzrokovana je najvjerojatnije gubitkom bezvučnog sloga iza naglašenog samoglasnika, npr. i *spèta* = *aspèttano*, i *vende* = *vèndono*, i *sènte* = *sèntono* i druga skraćivanja dvosložnih oblika koji su izvorno trosložni.

9. Krajnji samoglasnik u drugom licu imperativa jednine glagola na *ar*, kada mu slijede oblici nenaglašenih osobnih zamjenica *me*, *te*, *lo*, *la*, *li*, *le* prelazi uvijek u *l* npr. *speta*, *spetime*; *volta*, *volhite*; *scolta*, *scoltila* itd.

Moguće je da tu treba raspoznati djelovanje analognih oblika konjunktiva. Vjerojatnijom mi se čini pretpostavka da *a* što dolazi iza naglašenog suglasnika u imperativu, kada mu slijedi drugi bezvučni slog, gubi izvorni zvuk uslijed svoje pozicije između dva sloga, od kojih je prvi zvučan a drugi bezvučan.

10. U tvorbi konjunktiva ne postoji razlika između glagola na *ar* i onih na *er*. Nesumnjivo su to bili oblici glagola na *ar* što su u tom glagolskom vidu pretpostavljeni onima na *er* i u manjem broju onima na *ir*, npr. *che mi speto, che ti speti, ch' el speti, che noi altri spetemo, che voi altri spetà, che i speti; che mi vendo, che ti vendi, ch' el vendi, che noi altri vendemo, che voi altri vendè, che i vendi, che mi sento, che ti senti, ch' el senti* (vrlo rijetko: *ch' el senta, la senta*).

11. Glagoli na *ir*, koji u talijanskom tvore prezent posredstvom inkoativnog nastavka *sc*, npr. *finisco, finisci, finisce, finiscono*, u flijumanskom se dijalektu zamjenjuju s oštrim *s*, pa u tom govoru glase: jed. 1. *finiso*, 2. *finisi*, 3. *finise*; mn. 3. *finise*, imperativ jed. 2. *finisi*.

Preostali oblici analogni su onima u paradigmi *sentir*.

12. Nešto prije već je spomenuto da u flijumanskom govoru i glagol *star* treba smatrati pomoćnim, budući da on često nadomješta pomoćni *esser*. Takva uloga glagola u riječi naročito je zanimljiva u oblicima zabrana konjunktiva i imperativa.

Talijanski izrazi: *non si muova, non mi dica questo, non ballare, non dormire*, prevedeni na naš govor zvuče ovako: *no la stia moverse, no la stia dirme questo, no stà balar, no stà dormir*.

Nema dvojbe da je koncept zabranjivanja daleko djelotvorniji u dijalektu negoli u književnom jeziku.

13. Vremena složena od povratnog glagola tvore se nasuprot talijanskom jeziku preko pomoćnoga *gaver*, npr. *mi me go divertì* mi sono divertito, *ti te ga diverti* = ti sei divertito itd.

Uzimajući u obzir priličnu rasprostranjenost njemačkoga jezika u gradu Rijeci, moglo bi se vrlo lako povjerovati da u takvoj konstrukciji treba prepoznati germanizam, imitaciju njemačkog rečeničnog sklopa *ich habe mich unterhalten*.

Međutim, ako se razmotri činjenica da postoje i novolatinski jezici koji upotrebljavaju povratne glagole s pomoćnim *avere*, takva bi poraba mogla imati svoje izvorište već u različitim govorima rimskog rustičnog jezika. Npr. perfekt španjolskog glagola *sentarse* = tal. *sedersi* = fijum. *sentarse* tvori se također s pomoćnim *avere* i poprima čisto fijumanski oblik, šp. *me ho sentado* = fijum. *mi me go sentà, sentado*.

Umjesto povratnih zamjenica *me, te, ne, ve* niži slojevi fijumanskoga puka, naročito stanovnici staroga grada, služe se isključivo povratnom zamjenicom trećeg lica a isto tako u prvom i drugom licu obaju brojeva, npr. 1. *mi se go*, 2. *ti se ga*, 3. *el se ga*; 1. *noi altri se gavemo*, 2. *voi altri se gavè*, 3. *i se ga diverti* ili *divertito*. Takva konstrukcija rječito pokazuje svoje hrvatsko porijeklo. Usporedi uostalom sličan sklop u austrijskom dijalektu: *wir haben sich unterhalten* sa *wir haben uns unterhalten*. Usporedi također: *Gavemo portà con sè el tuo violin* itd. itd.

Impersonalni glagoli koji se najviše upotrebljavaju u fijumanskom dijalektu jesu: *bi-sogna i importa*, te svi oni koji označavaju nebeske pojave.

Čudnovati oblik impersonalnih i povratnih glagola postoji u dativu, npr. *me se magna, me se beve, me se canta, me se dorme*, itd. što označava: *sento il desiderio di mangiare, di beve, di cantare, di dormire* itd.

Prilozi

Pokazni mjesni prilozi jesu: *qui, qua, lì, là, sulo, abaso, dentro (drènto), fora, de soto, sopra*, (*sora* je prije trijestinizam), *de sopra, contro, oltre, verso*.

Upitni i odnosni mjesni prilozi jesu: *dove, de dove, per dove, in dove*.

Pokazni vremenski prilozi jesu: *ancora, allora, adesso, oji, ieri (geri je prije trijestizam), domaň, dimaň, tardi, jà, mai, speso, sempre, prima, dopo*.

Upitni i odnosni vremenski prilog je *quando*.

Pokazni načinski prilozi jesu: *cusì, forse (forsì), quasi (squasi), ben, mal, (anca), pur, afato, tropo, mejo, pejo, altrimenti; količinu pokazuju: molto, poco, asai; stupanj: più i meno.*

Prilozi načina se također tvore od pridjeva s nastavkom - *mente*, npr. *egualmente, ledjemente, stjetamente* itd. itd.

Komparacija se priloga vrši kao u talijanskom. Pojedinačnim oblicima *meglio, peggio* odgovara *mejo, pejo*.

Prilozi ili priložni izrazi u potvrdnom ili određenom značenju jesu: *sì, ma sì, davvero, senza falo, va beñ, sta beñ, perchè di no?, no (= no i non), nè, nientafato.*

Prijedlozi

Vlastiti i jednostavni prijedlozi u fjumanskom su govoru sljedeći: *a, de, da, in, con, per, su.*

Sjedinjeni s određenim članom tvore takozvane članske prijedloge (vidjeti prikaz određenog člana).

Veznici

Sastavni: *e*

Dodatni: *anche, anca, ancora, pur, inoltre.*

Rastavni: *o, overo, opur.*

Potvrdni: *nè, neanche, guanca, nemeno, nepur.*

Upitni: *perchè? perchè de no? forse no? forsi no?*

Namjerni: *azziò (= acciocchè, affinchè), perchè, che.*

Pogodni: *se, se pur, se mai, basta che (= purchè).*

Dopusni: *anca se, se anca, contutoche, contutoziò.*

Suprotni: *ma, anzi, contutoziò, contutochè.*

Uzročni: *chè, perchè.*

Posljedični: *dunque, perziò, cusì che, de maniera che.*

Poredbeni: *come, tanto, quanto.*

Vremenski: *mentre, prima che, dopo che, fin tanto che.*

Uzvici

Upotrebljavaju se kao uzvici ili posrednici za izražavanje:

1. sreće: *ah! oh! alegri! beato ti!*
2. pohvale ili potvrde: *ben! benisimo! bravo!*
3. razdraženosti: *ma via! andemo! presto! da bravo! belo! sta ben! jà jà!*
4. čuđenje: *oh! ah! mah! per Bacco! varda! vara vara! comemail diavolo!*
5. negodovanje: *no! uh! ma che! Dio guardi!*
6. želje: *pur! oh! se...*
7. čestitanja: *viva! salute!*
8. proklinjanja: *guai! guai a ti! maledeto! va in malora!*
9. straha: *oh! o Dio! aiuto!*
10. boli: *ah!*
11. sućuti: *povaro! povareto! povaro mi! povero can!*
12. upozorenja: *varda! zito!*
13. pozivanja: *olà! ohè! tjo!*
14. zahvale: *grazie! grazie tanto!*
15. prijekora: *eh! che mail! ma come!*

Pabirci na polju sintakse

Svaki se dijalekt razlikuje od književnog jezika prije u morfologiji negoli u sintaksi.

Iz toga slijedi da pravila fijumanske tvorbe općenito nisu mnogo različita od onih koja postoje u talijanskom jeziku. Podrazumijevajući takvu pretpostavku naš će se zadatak uglavnom ograničiti na nabranje pojedinih značajki koje se susreću u tvorbama fijumanskoga govora.

Upotreba člana. - Vlastita imena u talijanskom po pravilu nemaju člana, a u fijumanskom je dijalektu uvijek prisutan, npr. *El Jovani studia. El Piero canta. El Frane no lo pol vèder. El Mate xè malado.*

Upotreba zamjenica - Osobna zamjenica upotrebljava se jedino kada je riječ upućena jednoj osobi. Ako se želi obratiti većem broju osoba potrebno je upotrijebiti *voi altri, voi altre*.

Osobna zamjenica za prvo i drugo lice množine *noi, voi* same po sebi ne izgledaju dovoljno emfatične. Stoga su gotovo uvijek ojačane s pomoću pokazne neodređene zamjenice *altri* koja ih stavlja u opreku s kojom god drugom osobom, npr. *Noi altri no semo stupidi come ti*. Suprotstavljaju se tako i odgovarajuće osobne zamjenice *nosotros, vosotros* u španjolskom jeziku, isto kao emfatično *nous autres, vous autres* u francuskom.

Neodređeni se subjekt gotovo uvijek izražava putem osobne zamjenice trećeg lica množine, npr. *i dise, i crede, i lo ga visto* itd. itd.

Često se koristi emfatičko ponavljanje osobne zamjenice, npr. *Lo go pregà a lu. La go pregà esa*.

Upotreba glagolskih rodova. U književnom jeziku, kada se želi iskazati neodređena i opća imenica, prevladava upotreba pasivnog glagolskog roda, dok se u dijalektu umjesto toga u takvom slučaju prednost daje aktivnome rodu, npr. izrazi kao: *El xè stà amazado, el xè stà tjapà, el xè stà impicà*, premda ne tako rijetko mogu biti nadomješteni kojim drugim dotičnim izrazom aktivnoga roda: *i lo ga amazà, i lo ga tjapà, i lo ga impicà* itd. Impersonalni glagol basta vrlo se često koristi kao predikativni pridjev, govoreći *ma adesso xè basta*.

Što se tiče *upotrebe vremena i vidova*, moglo bi se zapažanjima o konjugaciji. Poznato je da u pogodbenoj složenoj rečenici glagol slijedi konjunktiv imperfekta ili pluskvamperfekta, dok glagol završnice ostaje uvijek u kondicionalu prezenta ili perfekta. Međutim, u fijumanskom je dijalektu inverzija takve konstrukcije, glagol početne rečenice prelazi u kondicional prezenta ili perfekta, dok onaj u završnici ostaje u konjunktivu imperfekta ili pluskvamperfekta, npr. *Se mi sarei (sario) sano, andasi a trovarte. Se gavario bezi, comprasi una casa*.

Imperfekt koji po običaju označava radnju ili sadašnje stanje u odnosu prema nekoj drugoj prošloj radnji, u dijalektu našega grada nema uvijek značenje neprekidnosti što je svojstveno talijanskome. On nerijetko označava završnu radnju, stavljen u odnos s trenutkom u kojem se govori, drugim riječima upotrebljava se umjesto logičnoga perfekta. *Signor profesor, mi non fazevo ni ente*, tako se često ispričavaju naši školarci rabeći u tom slučaju imperfekt umjesto perfekta: *non ho fatto niente*.

Već iz konjugacijskih paradigmi proizlazi da se konjunktivni vid vrlo rijetko rabi u fijumanskom govoru. Uzrok takvu nedostatku može se tražiti u šteditivosti kojom svaki dijalekt upotrebljava zavisne rečenice. Ali i u tim rijetkim slučajevima gdje se upotreba konjunktiva još očuvala, dijalekt ga rado zamjenjuje indikativom npr. *Che vedo al tuo lavoro. Che sento un poco de musica* itd. itd.

Upotrebljava se *imperfekt* kao *opisan a logički perfekt* kao *narativan* u rečenicama poput ovih: *Jerimo in Scojeto e gavemo visto el Nicoletto. Jerimo in barca e gavemo pescà qualche otjada*.

Upotreba prijedloga. Neobično je učestala i ujedno iznenađujuća uporaba prijedloga *in* umjesto *a* kada se hoće izraziti približavanje kakvoj apstraktnoj stvari. Dok se prema običaju književnog jezika *va in chiesa* ili *va alla predica*, *alla musica*, u fijumanskom se dijalektu umjesto toga veli *va in predica*, *in musica*.

Prijedlog se čak upotrebljava za izražavanje stanja u kojem se nalazi onaj koji govori: *quando mi vado in predica*, *sempre mi sento in fame*, kaže gospođa dok ulazi u stolnu crkvu.

Prijedlog *da* rabi se umjesto prijedloga *a* u frazama: *Domandighe dala sua madre (dala so madre)*; *parlighe dala Maria (=a Maria)*.

Prijedlog *a* nerijetko se stavlja na mjesto prijedloga *de*, npr. *El senta vizin de mi*. Umjesto prijedloga *con* rabi se *per* u frazi *sposarse per qualchedun*.

Služba izravnog objekta. - Okolnosti da u talijanskom jeziku i u svim njegovim dijalektima između nominativa (služba subjekta) i akuzativa (služba izravnog objekta) ne postoji formalna razlika, uvjetovala je da se u govoru Rijeke prelazni glagoli tvore pomoću dativa kako bi se istaknula uloga glagola, npr. *Perchè ti ga bastonà a quel can?* *Lo go visto a lu solo*. *Ti lo ga visto pasar? A chi?* itd. itd.

Komparativ često prati *come* umjesto da bude *che*, npr. *El suo armer ga costà de più come el mio*.

Nekom vrstom *duala* mogao bi se nazvati običaj upotrebe broja *uno* u frazi poput ove: *Mi me go comprà une brage (=un per de braghe)*. *Go visto uni bei otjl (=un per dei bei otji)*.

Dopunski infinitiv upotrebljava se bez prijedloga *a* u frazi poput *andemo tior acqua*, *andemo spasejar*, *coremo ingrumar fiori*.

Stigavši do konca svoga djela, dužan sam položiti račune o izvorima obavještenja. Moja gramatička rasprava imala bi nesumnjivo daleko manje propusta da sam se mogao pozvati na bogatu dijalektalnu književnost kakva je, primjerice, mletačka, pijemonteška, toskanska, rimska i napolitanska. No, budući da je jedino moje izvorište bio priželjkivan i ugodan kontakt s dobrim fijumanskim pukom, neka se dobrostivi čitatelji ne čude opaze li greške koje se imaju pripisati isključivo nesavršenu sastavljačevu opažanju. Za ljubav istine neka bude zabilježeno da sam stanovite koristi imao i od knjige "I sfoghi del cor"², koliko mi je poznato jedine zbirke pjesama objavljene na fijumanskom govoru.

² Rime fiumane di Mario Schittar (Zuane della Marsecchia), Fiume, Stabilimento tipo-litografico di E. Mohovich, 1888.

Bilješka o piscu

József (Giuseppe) Berghoffer rodio se u Budimpešti 13. rujna 1859. godine. Potječe iz siromašne njemačke obitelji i još kao dječak ostaje bez obaju roditelja. Ranu mladost provodi u Požunu (Bratislava), gdje polazi njemačku osnovnu školu i prva četiri razreda mađarske gimnazije. Nakon toga, dobivši stipendiju iz zaklade Koháry, školuje se na Katoličkoj gimnaziji u Egeru i kod Pijarista u Budimpešti. U rujnu 1877. polaže maturu s najboljim uspjehom i upisuje se na peštansko Sveučilište. Studiju mađarske i njemačke književnosti pristupa s velikim žarom, paralelno sluša predavanja iz komparativne glotologije, samostalno uči engleski, francuski i talijanski jezik. Budući da je bio obdaren izuzetnom memorijom i sposobnošću lakog učenja stranih jezika, brzo je napredovao i pokazivao sjajne rezultate. U svibnju 1881. s odlikom polaže završne ispite, te postaje profesorom književnosti i doktorom filozofskih znanosti. Na riječku mađarsku državnu gimnaziju dolazi već u rujnu iduće godine, preuzevši katedru za njemački jezik i književnost, a uz to prodaje mađarski i povijest. U Rijeci je vrlo brzo došao na glas ne samo kao vrstan pedagog i predavač, nego i kao čovjek širokih duhovnih obzora, pravi erudit. Područje njegovih interesa bilo je uistinu zapanjujuće: germanska i novolatinska filologija, povijest, pedagogija, umjetnička kritika, književna komparativistika, opća lingvistika, glazbena i kazališna kritika, prirodne znanosti, novinska publicistika, mađarska književnost, dijalektologija itd. itd. Berghofferova se mnogostrana aktivnost podjednako intenzivno osjećala u školskoj djelatnosti, društvenom i javnom životu grada. Već u tridesetoj godini (1889) postavljen je za direktora mađarske gimnazije i prosvjetnog inspektora svih građanskih škola. Redovni je član brojnih književnih i naučnih društava u kojima često drži nadahnuta predavanja o najraznovrsnijim temama (Club di scienze naturali, Circolo dei professori, Associazione Maria Dorotea, Circolo pedagogico di maestri...) Stalni je suradnik i dopisnik novina "Magyar Tengerpart" gdje objavljuje članke o problemima školstva, piše književne i kazališne kritike. Budući da posjeduje istančanu glazbenu naobrazbu, jedan je od najagilnijih članova i osnivač mađarskog pjevačkog društva (Società di Canto, 1891). Na njegovu posebnu inicijativu u svibnju 1894. u Rijeci je održan veliki kongres svih pjevačkih društava tadašnje Monarhije. Berghoffer je, ukratko, bio "vrlo obrazovna osoba, cijenjen, voljen, dobar, bez pretenzija, u Rijeci je znao steći naklonost svih ljudi s kojima bi došao u doticaj. Prijazan s prijateljima, dobar sa studentima, pravi idol mađarske gimnazije koju je vodio mudro i s mnogo ljubavi, bez želje za osobnim probitkom. U porodici uzorit, u društvu uljudan i prijazan. Sve svoje snage posvetio je gimnaziji na kojoj boravi četrnaest godina, od čega sedam kao direktor" (Bilancia). U tih četrnaest godina potpuno se bio srodio s domaćim ambijentom i ovdašnjim svijetom. Preko svoje žene, inače rođene Riječanke, rodbinski se povezao s brojnim obiteljima i trajno održavao prijateljske odnose s većinom svojih sugrađana. Rijeku je volio ne samo zbog prirodnih ljepota i zadovoljstva koje pruža svakome pravome rodoljubu, nego i daleko više, zbog toga što mu je boravak u njoj otvorao mogućnost proučavanja susjednih jezika i različitih kultura. Kao poliglota i kozmopolita u poetskom smislu te riječi, on je tu bio na svome terenu, mogao se posvetiti izučavanju raznovrsnih narodnih osobina i ljudskih individualiteta. Otuda u njega i potreba za pisanjem o jednom naoko marginalnom problemu: flijumanskom dijalektu. Berghofferova je gramatička rasprava plod čiste autorove znatiželje i prvi znanstveni pokušaj sustavnog opisa riječkog talijanskog narječja. Prema svjedočanstvu Silvina Gigantea, njegova učenika u gimnaziji, savršeno je govorio nekoliko jezika i bio jedan od rijetkih Mađara u Rijeci u čijem se talijanskom nije osjećala prisutnost specifičnog mađarskog izgovora. Imao je, međutim, vrlo težak fizički nedostatak: "era terribilmente strabico"! Umro je u Rijeci 4. veljače 1896. u trideset i sedmoj godini, od posljedica tifusa.